

KENNINGAR OG METAFORAR

Silvia Lutter

Metaforen er eit kjent stilistisk middel i litteraturen. Han er allereie omtalt hjå Aristoteles og brukt i prosa og lyrikk den dag i dag. Kenningen, derimot, vart framom alt brukt av skaldane i den norrøne tida. I dag kjennes det heller tilgjort å bruke kenningar som stilistiske middel. Eg vil setje fram ein hypotese om at kenningar kan vere metaforar, til trass for forskjellen i bruken av dei to. Først skal eg presentere korleis eg kom fram til hypotesen. Så skal eg prøve hypotesen på døme frå eit norrønt skaldedikt og sjå om påstanden verkar sannsynleg. Viss han gjer det, bør han drøftast vidare ved ei seinare anledning.

Den tidlegare forkinga såg ein tydeleg samanheng mellom metaforen og kenningen og prøvde å definere sistnemnde ut ifrå den første (Heuslers "Metapher mit Ablenkung").¹ Moderne forskarar derimot skil sterkare mellom dei to. Dei fleste i dag stør seg på Meissners omgrep "Umschreibung",² dette fordi kenningen i langt mindre grad er avhengig av konteksten for å bli forstått.³ Kenningen "ørkenskip" kan alltid tydst som "kamel", mens metaforen "Månen er ein ost" treng nærmare forklaring, ein kontekst, for å gje meining. Dessutan ligg det ei viss variasjonsmoglegheit til grunn for kenningane,⁴ noko som ikkje er tenkjeleg for metaforar. Det er teoretisk mogleg å byte ut eit av ledda i kenningen med noko som liknar. Men det tyder likevel ikkje at diktarane har sett orda formålslaust. T.d. står bae "gunnmós"⁵ og "hjaldrs tranar"⁶ for

¹ Heusler, A.: "Rezension Meissner, Die Kenningar der Skalden." I: *Afda (Archiv für deutsches Altertum)* 41 (1922). S. 127-34

² Meissner, R.: *Die Kenningar der Skalden: ein Beitrag zur skaldischen Poetik*. Bonn, 1921.

³ Sjø Engster, H.: *Poesie einer Achsenzeit: der Ursprung der Skaldik im gesellschaftlichen Systemwandel der Wikingerzeit*. Frankfurt a.M., 1983. S. 25

⁴ Ibid.

⁵ "Kampfmöwe", *Glymdrápa* – (Þórbjörn hornklofi); Engster 1983:361

⁶ "Kraniche des Kampfes", *Höfuðlausn* (Egill Skallagrímsson); Lühr, R.: *Die Gedichte des Skalden Egill*. Dettelbach, 2000. S. 83

”kampfugl” som tyder ”ramn”; ”mækis ó” og ”oddbreki”⁷ kan vere ”blod” og ”Niðar varga” og ”lagar ríðviggs”⁸ er variasjonar for ”skip”. Særskilt det siste dømet gjer tydeleg at kenningane kan hende har same ”løysing”, men at ”ulv” og ”hest” ikkje berre kan bytast ut. Variasjonsmoglegheiten, som visstnok skil metaforar og kenningane frå kvarandre, er derfor langt ifrå uendeleg. Konnotasjonane til orda lagar nokså ulike bilete i hovudet hjå lesarane⁹ som fyller diktet med vidare meining. No tyder i tillegg moderne metafor-teoriar på at òg metaforar kan førast att på eit type-system.¹⁰ Systemet lagar reglar for danninga og bruken av metaforar.¹¹ Skilnaden mellom metaforar og kenningar synest ikkje vere så stor likevel. Òg i andre eigenskapar liknar dei på kvarandre. Dei krev aktiv ”tilverking” frå lesarane for å danne meining. Lesaren må nemlig ta i bruk sidetydingane til orda for å skape nye, utvida samanhengar. Sidetydingane skaper så bilete i hovudet hjå lesarane.¹² Dessutan står kenningane så som metaforar i kontrast til konteksten.¹³ Når ein attpåtil hugsar på at språk generelt ikkje gjev meining utan konteksten det står i,¹⁴ ser det ut til at hypotesen min teoretisk sett har eit grunnlag. Ein skulle kunne få lov til å kalle kenningar for metaforar, i alle fall når det gjeld metaforiske kenningar, det vil seie tropiske kenningar som ikkje er synekdotiske eller metonymiske.¹⁵ Men kva er ein teoretisk hypotese som ikkje tek

⁷ ”Schwertfluss“, *Höfuðlausn* (Egill Skallagrímsson); Lühr 2000:46; ”(Schwert)Spitzenwelle“, *Höfuðlausn* (Egill Skallagrímsson); Lühr 2000:83

⁸ ”Wölfe des Nid-Flusses“, *Glymdrápa* – (Þórbjörn hornklofi); Engster 1983:362; ”schwingendes Ross des Meeres“, *Glymdrápa* – (Þórbjörn hornklofi); Engster 1983:359

⁹ Dette refererer til måten me nærmer oss skaldedikta i dag. Før det var vanleg at folk flest kunne lese, var det sjølv sagt meir vanleg å høyre på dikta i staden for lese dei.

¹⁰ Jamfør ”kenningenem”-systemet; Engster 1983:28ff.

¹¹ Pielenz, M.: *Argumentation und Metapher*. Tübingen, 1993. S. 73

¹² Sjå ”interaksjonsteorien” hjå Kurz, G.: *Metapher, Allegorie, Symbol*. 5. Oppl. Göttingen, 2004, og Engster 1983:26: ”Dieser Denkprozess, der zum Themawort führt, ist das Entscheidende an der Kenningstechnik.”

¹³ Pielenz 1983:49

¹⁴ Dette gjeld altså òg kenningane, som i og for seg ikkje skulle vere avhengige av konteksten; sjå dessutan Kurz 2004:11 ff.

¹⁵ Ikkje-tropiske kenningar (som antonomastiske) vert halde utafør; jamfør Marold 1983:32. Ifølgje Marold 1983 finst det eit overordna, samlande omgrep som sameiner løysingsordet og grunn- og bestemmingsordet hjå synekdotiske kenningar. Døme på dette: ”sveita nagr” (Þjóðolfr ór Hvíni, *Haustlǫng*: str. 8, 3) for

omsyn til røyndommen. Det eg skal gjere no, er altså å få med empirien. Eg har valt ut eit skaldedikt, Egill Skallagrímssons *Höfuðlausn*, for å analysere kenningane etter dei metaforiske evnene deira. Først og fremst ser eg på kriteria som eg nemnde over. Kan hende tyder den praktiske førekomsten på at heile spørsmålet er irrelevant, fordi det berre finst nokre få eksemplar. I tillegg kan det vere interessant å finne ut kva funksjonar kenningane har. Moglegvis har dei òg noko å seie om det grunnleggjande spørsmålet, om kenningar er metaforar. Diverre er det ikkje anledning til å ta med ei utfyllande diktanalyse. Det hadde sikkert òg vore viktig for å unngå å rive orda ut av samanhengen. For å få eit greitt oversyn over førekomsten av metaforiske kenningar i diktet, skal eg likevel leggje mest vekt på sjølve kenningane. Då er eg nøydd til å ta mindre omsyn til diktets innhald som heilskap. Eg kan heller ikkje alltid gå inn på spørsmål om tekstvariantar og omsetjingar. I kvart tilfelle skal eg slutte meg til den varianten/omsetjinga som etter min dom gjev mest meining. Dei andre variantane/omsetjingane må eg av og til føre opp ukommentert.

Höfuðlausn – Egill Skallagrímsson

Diktet vert overlevert i konteksten av *Egils saga Skallagrímssonar*. Tittelen på diktet indikerer situasjonen diktet oppstod i, som sagaen skildrar det. Skalden Egill skal ha hamna i fangenskap hjå Eiríkr Haraldsson blóðøx i England. Han fekk ei natt på seg for å dikte eit fyrstedikt. Med dette skulle han kunne berge livet sitt. I diktet ber han altså først om at publikummet skal høyre på kva han har å seie og kor flink han er å dikte. Så roser han Eiríkrs evner som fyrst. Han nemner særskilt kor dugande fyrsten er i krigen og kor gjev mild han er. Egill

'ørn' – 'Vogel des Blutes'; Marold 1983:175. Hjå metonymiske kenningar uttrykkjer grunn- og bestemmingsorda eigenskapar til løysingsorda. Her kan grunn- og bestemmingsorda òg vere resultat av ein verknad av løysingsordet, eller det kan vere pars pro toto eller totum pro parte. Døme på ein metonymisk kenning: "mána vegr" (*Haustlǫng*: str. 14, 8) for 'himmel' ('Weg des Mondes'); Marold 1983:176. Er kenningen metaforisk, så er det dei overførde tydinga som er sentrale. Dei verkelege eigenskapane til grunn- og bestemmingsorda vert samanlikna med dei verkelege eigenskapane løysingsorda har. Døme på ein metaforisk kenning: "ísarnleikr" (*Haustlǫng*: str. 14, 5) for 'Kampf' ('Eisen-Spiel'); ibid. (Jamfør dessutan Marold, E.: "Kenning." S. 432-442. I: Arbman, H., Hoops, J. (utgjevarar): *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*. Berlin, 2000)

uttrykkjer også at han håper på at diktet hans fell i smak og at han får ei sjenerøs lønn. Diktet er forholdsvis bra overlevert, me finn det samanhengande i fleire handskrifter.¹⁶ Likevel er det to strofer (18 og 22) som gjev inntrykk av at dei vart tilsette i seinare tid. Det er derfor uklårt om ein kan sjå på dei som ein del av det opphavlege diktet. Av den grunn skal eg ikkje sjå på kenningane deira her.

Det å avgjere om ein kenning er metaforisk, metonymisk eller synekdochisk, er ikkje alltid like enkelt og udiskutabelt.¹⁷ I nokre tilfelle kan det sjølvstøtt vere ein kombinasjon av fleire kategoriar. For spørsmåla mine er det viktigast å sjå om kenningen er tropisk eller antonomastisk først. Så gjeld det å avgjere om det metaforiske sambandet hjå dei tropiske kenningane står i framgrunnen, eller om dei er meir synekdochiske eller metonymiske.

Kenningane i *Høfuðlausn*

Den første kenningen i diktet er "Viðris (...) munstrandar mar" (strofe 1, linje 2/3). Lühr 2000 omset med 'Viðrirs (= Óðinn) Meer des Freudenstrandes' = 'Dichtung'.¹⁸ Kenningen er samansett av fleire delar. Ein del er kenningen "munströnd" ('Freudenstrand' = 'Brust'). Dette kan vere ein bæe metonymisk og metaforisk kenning. 'Glede' kan stå som pars pro toto for alle menneskelege kjensler, og 'strand' kan vere oppbevaringsstad i overført tyding. Ein anna del er kenningen "Viðris mar", som kan stå synekdochisk for Suttungs mjød. Det samlande omgrepet er 'Odins væske'.¹⁹ Når ein då ser på heile kenningen, "Viðris (...) munstrandar mar", synest det rimeleg å oppfatte omgrepet 'strand' som 'ramme' for havet. Så som stranda omgjev havet, innfattar brystet dei menneskelege kjenslene. Den samlande metaforiske eigenskapen er 'innfatninga'. Kontrasten mellom staden og den menneskelege kroppsdelen respektive lasten, som Egill snakkar om at han har med seg, er ikkje til å oversjå. Kenningen i sin heilskap er altså metaforisk. Den neste kenningen er "ísabrot" (strofe 1, 6), 'Brechen des Eises'. Sjølv om dette kan stå som

¹⁶ Lühr 2000:6

¹⁷ Dette gjeld generelt for inndeling i retoriske troper; jamfør Lausberg, H.: *Handbuch der literarischen Rhetorik: eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. 4. Oppl. Stuttgart, 2008. S. 285

¹⁸ Lühr 2000:19; òg dei følgjande omsetjingane følgjer Lühr 2000 med mindre anna er spesifisert.

¹⁹ Tilsvarande skjer det i strofe 2 og 19: "Óðins mjöd" (2, 3) og "Óðins ægi" (19, 7).

sedvanleg omgrep for 'vår', er det her først og fremst den omskrivande funksjonen som gjeld. Diktaren seier ikkje 'vår', men skildrar våren gjennom eigenskapar. Det at isen bryt er eit resultat av varmen som kjem med våren. Kenningen er altså metonymisk, for han skildrar ein eigenskap som løysingsordet har. Derfor treng me ikkje sjå på han som metaforisk kenning. Kontrasten til konteksten er heller ikkje nemneverdig. Egill fortel ikkje minst om skipsreisen hans, da passar 'is' og generelt 'vatn' i samanhengen. Også den neste kenningen har med vatn å gjere. "Óðins mjøð" står for 'Óðinns Met' = 'Dichtung'; strofe 2, 3. Egills fyrstedikt er eit resultat av Suttungs mjød, viss ein minnest dei mytologiske forklaringane. Dermed står årsak for verknad, og kenningen er metonymisk. "Mækis ó" = 'Schwertfluss' i strofe 4, 6 er neste kenningen som tyr til vatn for å samanlikne. Enten kan dette vere ei synekdotisk omskriving for 'blod' (samlande omgrep: 'væske' i samheng med sverd) eller metaforisk for 'kamp'.²⁰ Samanhengen er her den raske, flytande rørsla som sverda i kamp og vatnet i elva har. Ut ifrå strofe konteksten passar begge. I strofe 4 (7) finn me så kenningen "malmhríðar" (= 'Waffensturm' = 'Kampf'). 'Våpen'²¹ i samband med 'bye, storm'²² får fram den metaforiske sida av kenningen. Omgrepa er knyta saman berre i overført tyding. Det som samførast her er dei høge lydane sverda og stormane lagar, og styrken hendingane opptrer i. Medan denne kenningen er enkel å omsetje, er den neste kenningen vanskelegare. "Vefr darraðar" i strofe 5, 2 vert ikkje eintydig omsett. Ifølgje Heggstad 2004:74 tyder kenningen 'strid'. Han ser eit metaforisk samband mellom ein vev og spydas rørsler i eit slagsmål. Lühr 2000:54 tolkar kenningen som 'Gewebe des Speers' = 'Schild'. Skjold vart laga av eit nettverk av bast. Det er altså ein eigenskap ved skjoldet som kenningen omskriv, og han er difor metonymisk. Den neste kenningen er òg båe metaforisk og metonymisk: "geirvangs røðum" (5, 4): 'Reihen mit der Speerwiese' = 'Reihen mit dem Schild' = 'die Krieger'. 'Vangr' peiker med metaforisk samband på 'skjold' – begge er flate. Dette vert i tillegg bekrefta gjennom den synekdotiske bestemminga til åtaksvåpenet 'spyd' som trenger inn i skjoldflata. Kenningen som heilskap er metonymisk.

²⁰ Lunde, E.: *Skaldediktningens metaforikk: en strukturell beskrivelse anvendt på Egills Høfuðlausn*. Trondheim: 1984. S. 160

²¹ Heggstad, L.: *Norrøn ordbok*. 4. Oppl. Oslo, 2004. S. 285

²² Heggstad 2004:200

Radene med spyda står representativt for krigarane med v pna deira. Den neste kenningen er vanskeleg   tolke; tekstvariantane avvik temmeleg fr  kvarandre.  ²³ har i strofe 5, (5)6-7: " a er i blodi / enn brimils modi / vollur of  rumdi" medan W²⁴ har: „ ars i bl di /   brimils mo i / flaustr of  rumdi“; Clunies Ross²⁵ brukar: „ ars   bl di /   brimils m di / v llr of  rumdi“, og L hr 2000:47 legg til "briml m di". Det er veldig vanskeleg   slutte seg til ein av versjonane her. P  grunn av desse uvissa skal kenningen ikkje analyserast. Men det er desto lettare med neste kenningen. "Hein-s  ul" (= 'Sattel des Wetzsteins' = 'Schwert') i strofe 8, 1 er synekdokisk. Omgrepet som bind saman 'sal' og 'sverd' er 'belegg': Som salen p  ein hest, ligg sverdet p  brynet. Kenningen deretter, i 8, 2 finst derimot i to variantar igjen: "hjalmr  ul" (Clunies Ross 2008 og L hr 2000:63) respektive "hjaldr-r  ul"²⁶. Kenningen vert omsett med 'Sonne des Helmes resp. Kampfes' = 'Schwert' resp. 'Schild'. For denne granskinga spelar det for s  vidt ingen rolle, om kenningen har l ysingsordet 'sverd' eller 'skjold'. 'Sol' og begge l ysingsorda har sama eigenskap, dei lyser eller skin. Sidan sola st r i sterk kontrast til kampkonteksten, er denne kenningen metaforisk. Det er ein konkret eigenskap som sameiner neste kenning og l ysingsordet. I 8, 3 st r "bengrefill" = 's rgravar' for 'sverdbl d'.²⁷ Sverdet har som eigenskap   skape s r, derfor er kenningen metonymisk. Og det kjem ein til kenningen for 'sverdbl d': "bl  refill" i 8, 4. Det er ikkje eintydig korleis denne omsetjinga oppstod, men kenningen er uansett ikkje metaforisk. If lgje L hr 2000:68 og omsetjinga 'Blutkante' er sambandet synekdokisk; 'egg' og 'kant' er skarpe linjer b e to. Etter Heggstad 2004:55 og 338, Liest l 1951:75ff og Lunde 1984:174 er omsetjinga 'damaskert klinge' og sambandet eigenskapane 'stripete og m nstret'. I samsvar med sistnemnde er kenningen derfor metonymisk. Og det er end  ein kenning for 'sverd' i strofe 8, her i linje 6: "fetils svelli".²⁸ Igjen har

²³ AM 162 fol. (  - *Kjetilsb k*)

²⁴ AM 461 4  (W - *Wolfenb ttel-Handschrift*)

²⁵ Clunies Ross, M.: "H fu lausn — Egill Hf v (Eg)." *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages: Skaldic Project homepage*. 03.07.2008, kontrollert 15.06.09, tilgjengeleg under <http://skaldic.arts.usyd.edu.au/db.php?table=poems&id=164>

²⁶ Nordland, O.: *H fu lausn i Egils saga: ein tradisjonskritisk studie*. Oslo, 1956. S. 174

²⁷ Heggstad 2004:48

²⁸ L hr 2000:68: 'Eis des Schulterbandes'

Lühr 2000:68 eit anna forslag enn Nordland 1956:176 og Lunde 1984:175 om korleis sambandet dannast. Lühr har 'kulde' som mellomledd. Nordland og Lunde legg vekt på eigenskapane 'glatt, blankt, hardt' for bae 'is' og 'egg'. Men uansett om ein sluttar seg til førstnemnte eller sistnemnte, så er det openbert at kenningen er metaforisk. Dessutan passar 'is' ikkje særleg godt til konteksten 'aksleband'²⁹, noko som understrek metaforikken. "Óðins eiki" = 'Óðinns Eichenwald' = 'krigarar' (Lühr 2000:69) i 8, 7 er ikkje noko tropisk kenning; "járnleiki" derimot i følgjande linje er ein metaforisk kenning for 'kamp' ('Eisen-Spiel'). Me har ei overført tyding av 'leik' på dei heftige rørslene til våpna i ein kamp. Dette vert meir vektlagt enn at 'jern' står metonymisk for resultatet 'våpen'. Lunde 1984:176f. ser i "odda gnat" (9, 2) ein kenning med fleire tydingar, til dømes 'våpenstøy' (metonymisk kenning; "odda" = '(Waffen)spitze', "gnat" = 'rammel, gny'³⁰), eller den synekdotiske varianten 'blod' ("gnat" = 'hav').³¹ Etter mi meining kunne kenningen også stå metaforisk for 'kamp' som "mækis ó" i 4, 6. I strofekonteksten passar alle tydingar, men det er berre ein forskar som ser ein kenning i det heile og såleis er det for usikkert å ta han med. Men i andre delen av strofe 10 kjem det fleire kenningar att. Den første er "flagðs gota" (10, 5). "Gota" står for 'Pferd von Gunnar bzw. Mann, Pferd'. 'Hest' er eit av grunnorda for 'ulv' og vert bekrefta av samansetjinga med "flagðs" = 'Unhold, Troll, Hexe' (ibid.). "Der Wolf gilt als Reittier des Trollweibes, der Riesin und der Hexe."³² Samanhengen mellom 'hest' og 'ulv' kjem altså med omgrepet 'ridedyr' og er synekdotisk. Dei neste kenningane er "fárbjóðr Skota" = 'Anbieter von Schaden für die Schotten' (strofe 10, 6) og "nipt Nara" = 'Hel' (strofe 10, 7) som er antonomastiske kenningar og ikkje tropiske. Me treng derfor ikkje undersøkje dei vidare her. I strofe 10, 8 derimot kjem "náttverð ara" = 'Abendbrot des Adlers' = 'Leiche'. Ørnar er, som ramnar, fuglar som kan ete lik og dermed ein synekdotisk variasjon for ramnar. Heile kenningen kan vere metonymisk, for lik har som eigenskap at dei vert føde for ramnar og andre dyr som et åtsel. Også "hjaldrs tranar" = 'Kraniche des Kampfes' = 'Raben' i 11, 1 er ein synekdotisk skildring. Og endå

²⁹ Heggstad 2004:109

³⁰ Heggstad 2004:150

³¹ Heggstad 2004:150

³² Lühr 2000:77

ein kenning tek opp 'fugl' som ledd: "Benmós granar" i 11, 4. "Benmór" er 'Wundenmöwe', altså ein fugl som me set i samanheng med sår – igjen ramnen. "Granar" av "grøn" er 'leppehår, munnskjegg, bartar...' ³³ – eller nebbet hjå ein ramn på grunn av den metaforiske, overførte likskapen. ³⁴ "Oddbreki" = '(Schwert)Spitzenwelle' = 'Blut' i 11, 6 er den neste kenningen som liknar på "mækis ó" og "odda gnat". Konteksten krev derimot tydinga 'blod' – 'kamp' kan ikkje samle seg rundt eit ramnenebb. Kenningen er derfor synekdokisk. "Höfuðstafni" = 'Hauptessteven' = 'Schnabel' i 11, 8 set eit skipsomgrep i samanheng med kroppsdelar. Det er inkje som har likskap med løysingsordet 'nebb' anna enn ved overført tyding, og med det er kenningen metaforisk. I strofe 12, 1 følgjer "gríðar læ" ³⁵ respektive "gráðar læ" ³⁶ som kan omsetjast med 'Ende / Schaden des Hungers, der Gier'. På nytt er det berre Lunde 1984:187 som ser samansetjinga som kenning. Han skal derfor ikkje gå inn i analysen. I neste linje kjem "Gjalpar skæ" som liknar på "flagðs gota". Ridedyret til trollkjerringa er ulven. ³⁷ Kenningen er altså òg synekdokisk, sjølv om Gjølþ (kjent som dotter til jotunen Geirrøð i Snorre-Edda) står typiserande for jotnane og trolla. Men uansett er han ikkje metaforisk. Me treng altså ikkje utforske fleire detaljar. Tydinga av kenningen "snót saka" (13, 1) er ulik hjå Lühr 2000:88 og Lunde 1984:189. Medan Lühr løyser med 'Frau des Streitens' = 'Hild' = 'Kampf', stoppar Lunde hjå 'Hild'. I konteksten passar begge, både kampen og valkyrja kan vere årsaka til at krigarane held seg vaken. Lunde skriv at kenningen er synekdokisk, men 'Frau des Streitens' framhevar eigenskapane hennar, er altså metonymisk. Som valkyrje kan ho òg stå som medlem i "kamppersonalet" og såleis representativt for 'kamp'. Då vert sambandet metonymisk. Det å omskrive hendinga 'kamp' med ein person og personifisere på den måten, er ein metafor etter mi mening. I 13, 2 finn me "sverð-Freyr" (= 'krigar'; Nordland 1956:185 respektive 'Eiríkr'; Lühr 2000:91), ei personomskrivning som ikkje er tropisk. "Skers Haka skíðgarð" er den neste tropiske kenningen i 13, 3-4 – eit *rekit*. Me kan dele opp i 1. "sker Haka" = 'Klippe Hakis' (ein sjøkonge)

³³ Heggstad 2004:158

³⁴ Nordland 1956:182

³⁵ Lunde 1984:187, Lühr 2000:84 og Nordland 1956:184

³⁶ Clunies Ross 2008

³⁷ Lühr 2000:86

= 'Meer', 2. "skers Haka skíð" = 'Baum der Klippe Hakis' = 'Baum des Meeres' = 'Schiff' og 3. heile kenning: 'Zaun des Baumes der Klippe Hakis', altså 'Zaun des Schiffes' = 'Schilde / Schildreihe'. "Sker" og "Haki" kan reknast som *heiti*³⁸. 'Landet til Haki' må vere havet fordi Haki er ein sjøkonger. Sentralt er her det synekdotiske, samlande omgrepet '(konger)rike' for 'land' og 'hav'. Den neste samansetjinga, 'havets tre' = 'skip' kan ha eit metonymisk samband, dersom 'tre' står representativt for materialen skip vert laga av. Meir sannsynleg er likevel den metaforiske likskapen mellom trea som veks på landet og skipa som "stikk" ut av vatnet. Kenninga som heilskap, 'gjerdet på skipet' = 'skjolda / skjoldrekkje' må vere metaforisk fordi skjolda langs skipet har same funksjon som eit gjerde. Tydingskonstrasten mellom 'gjerde' (på landet) og 'skip' peiker mot det same. "Fjorlagi" (14, 6) = 'Niederlegen des Lebens' = 'Tod' er det bare Lunde 1984:195 som ser som kenning igjen. Men her er det eit samspel mellom grunn- og løysingsord som gjer det umogleg å oppfatte ordet som ein kenning. I alle andre tilfelle er løysingsordet samanliknbart med grunnordet. Men 'død' kan aldri vere eit slags 'liv'. Dei to er motsetningar og utelukkar kvarandre. Likeins er det med "eggtogi" = 'Ziehen der Schwerter' = 'Kampf' i 14, 8. Sverd kan aldri vere ein slags kamp, sjølv om dei vert dregne i kampen og sjølv om draginga kan stå for 'kamp'. Etter Heuslers definisjon er dette ingen kenning. Like fullt kjem det ein udiskutabel kenning i strofe 15, 2: "unda bý" = 'Wundenbiene' = 'Pfeil'. Her vert det stikkande, flygande åtaksvåpenet erstatta av eit stikkande, flygande dyr. Det same skjer i ei rekkje andre kenningar, som Lühr 2000:99 viser. Den metaforiske samanlikninga av dei faktiske eigenskapane (stikkande, flygande) er her ansvarleg for klassifiseringa. I 16, 5 følgjer "ábrøndum" = 'Flußfeuer, Flußbrand' = 'Gold'. Denne kenninga òg kan takast med i den største gruppa for gullkenningar, "deren Grundwort aus einer Bezeichnung für ‚Flamme‘, ‚Licht‘ und deren Bestimmungswort aus einer Bezeichnung für ‚Meer‘ besteht" (Lühr 2000:106). Eld/brann og gull har same eigenskap, dei lyser. Kenninga er altså ein metafor. 'Elden i elva' er gull som vert funnen i elva, noko som siktar til den fortapte nibelungeskatten.³⁹ Dette er ein metonymi fordi opphaldsstaden kan vere ein eigenskap. Lunde 1984:201 har ei anna løysing. Han tek

³⁸ Jamfør Lunde 1984:189

³⁹ Engster 1983:25

”brandi“ (□) respektive ”brøndum“ (W) utan ”á“ som grunnlag. Derfor ser han her berre eit heiti for ’sverd(blad)’. Ei avgjerd for/imot ein av moglegheitene kan ikkje gjerast her. Litt seinare, i 16, 7 kjem ein kenning som har vore vanskeleg for forkinga. Lühr 2000:106 har den mest logiske løysinga: ”hornklofi” = ’Trinkhornklemme’ = ’Hand’.⁴⁰ ’Trinkhornklemme’ beskriv handas eigenskap, å halde drikkhornet klemt – kenningen er altså metonymisk. Strofe 17, 1 inneheld kenningen ”bógvita” som Lühr 2000:113 omset med ’Armfeuerzeichen’ = ’Gold’. Som i ”ábrøndum“ er det det lysande, glinsande eigenskapet til gullet som er det metaforiske sambandet. Neste kenning, ”hrammpvita”⁴¹ i 17, 2 tyder ’armstein’ = ’gull’.⁴² Det som er sentralt her, er materialen gull som liknar på stein. Sjølv om det ikkje finnast eit samlande omgrep, er ’stein’ og ’gull’ i same kategori. ’Stein’ er ein variasjon for ’gull’ og kenningen dermed synekdochisk.⁴³ ”Hringbrjótr” i 17, 4 står for ’Ringbrecher’, altså fyrsten.⁴⁴ Kenningen er ikkje tropisk. Så kjem ”haukstrandar mjøl” i 17, 6, eit tvíkennt som inneheld kenningen ”haukstrandar” = ’Habichtstrand’ = ’Hand’. ”Haukstrandar” kan vurderast som ein kenning med synekdochisk grunnord og metonymisk tyding. For å jakte med fuglar vart dei borne på armen, altså har armen eigenskapen å vere sete for fuglane. Den biten er derfor metonymisk. Det er likevel litt vanskeleg å sameine haukens tilhaldsstad og ’strand’. Den einaste måten må vel vere med det synekdochiske omgrepet ’lokalitet’. Fuglar som hauken er nok ikkje ofte på stranda. Her hadde me forventa sjøfugl som måsen til dømes. Som heilskap får me så ’Kies des Habichtstrandes’ = ’Kies der Hand’ = ’Gold’. Kenningen er veldig lik ’hrammpvita’. Her er ’grus’ variasjon for ’gull’, derfor er kenningen også synekdochisk. ”Fróða mjøl” er den siste kenningen i strofe 17, 8 og vert løyst med ’Fróðis Mehl’ = ’Gold’. Forklaringa kjem frå mytologien. Fróði ville antakeleg kverne gull i staden for mjøl. Klassifiseringa er ikkje heilt eintydig. Det er truleg berre ein likskap mellom gull og mjøl, og det er at ein vanlegvis

⁴⁰ For andre versjonar jamfør Lunde 1984:201 ff.

⁴¹ Respektive ”hrammslita”; W, □, som Lunde 1984:206f. påstår

⁴² Jamfør same stad

⁴³ Lunde 1984:206 f. ser dessutan ein metaforisk tyding, som eigentleg er meir metonymisk. Forklaringen hans er uklár og tekstvariasjonane avvik frå kvarandre; derfor vert kenningen ikkje rekna som metafor.

⁴⁴ Lühr 2000:113; Lunde 1984:206 stór seg på □ og har ”hodd-Freyr”. Uansett er det ikkje ein tropisk kenning.

kvernar mjøl, men at nokon kvernar gull i dette tilfellet. Det verkar derfor som ein metafor. Strofe 19,⁴⁵ 1 inneheld "broddfleti". Lühr 2000:118 omset med 'Waffenspitzenfläche' = 'Schild'. Dermed kan kenningen setjast i samanheng med "geirvang"; sambandet 'flat, slett' tyder på at det er ein metafor. Også neste kenning kan ein samanlikne med ein tidlegare kenning: "baugseti" = 'Ringsitz' = 'Arm' i 19 (18), 2. Det er eigenskapen 'lokal plassering' som står hovudsakleg for sambandet, lik som hjå "haukstrandar". Ein gjenstand som ein ring kan sjølv sagt ikkje ha 'sete'. Det er altså også ein metaforisk motsetning i kenning. Likevel er han ikkje sentral nok for å klassifisere kenningen som metafor. Det fortset med kenningar som liknar på tidlegare kenningar. "Hjørleiks hvati" i 19 (18), 3 er igjen eit tvíkennt. "Hjørleiks" = 'Schwertspiel' = 'Kampf' står som parallell til "járnleiki". Den metonymiske tydinga fell her bort, fordi 'sverd' står der direkte. Berre den metaforiske likskapen mellom ein leik mellom sverd og kampen står att. Kenningen som heilskap, 'Förderer des Kampfes' = 'Krieger', er ei personomskrivning og ikkje tropisk lenger. På same måte er "baugskati"⁴⁶ i 19 (18), 4 ei personomskrivning, nemleg av ein gávmild fyrste: 'mit Ringen freigebiger Mann'. Kenningen er altså ikkje tropisk. Strofe 20 (19) inneheld to kenningar: "Óðins ægi" (20 (19), 7) = 'Óðinns Meer' = 'Dichternet, Gedicht' og "jǫru fægi" (20 (19), 8) = 'Durchführer des Kampfes' = 'Krieger, Fürst'. Den første kenningen peiker tilbake til "Viðris munstrandar mar" og "Óðins mjøð". Han er likevel berre ein enkel kjenning med synekdotisk respektive metonymisk samband. Det samlande omgrepet er 'væske'. Metonymisk står årsak for verknad fordi at Suttungs mjød fører til dikting. Den andre kenningen er ei personomskrivning. I strofe 21 (20) er det (ifølgje Lühr 2000:127) òg to kenningar: "þagnar rof" (21 (20), 2) = 'Abbruch des Schweigens' = 'Sprache'⁴⁷ og "hlátra ham" (21 (20), 5) = 'Hülle des Gelächters' = 'Brust'. Lik som "fjǫrlagi" er "þagnar rof" ikkje ein skikkeleg kenning. "Rof" er ikkje noko representant for "språk". Hjå "hlátra ham" er det den omjevande eigenskapen som

⁴⁵ Respektive 18, viss ein ikkje tek med dei uklære strofene; frå no av vert dei sette i parentes

⁴⁶ Respektive ¶: Þjóðskati, som Lunde 1984:211f. hevder. Uansett ei personomskrivning.

⁴⁷ Nordland 1956:200 tviler på eksistensen av ei meningsfull omsetjing

gjev ei metaforisk klassifisering, som i "munströnd".⁴⁸ Det er alle kenningar i dei strofene av diktet som er sikkert overleverte.

Alt i alt har me 49 sjølvstendige kenningar. 9 er ikkje tropiske. 10 kenningar av dei resterande 40 er mest metaforiske: 1: "Viðris munstrandar mar" = diktekunst, 2: "hjalmröðul" resp. "hjaldr-röðul" = sverd / skjold, 3: "fetil-svell" = sverd, 4: "höfuðstafni" = nebb, 5: "skers Haka skíðgarð" = skjolda / skjoldrekkje, 6: "unda bý" = pil, 7: "bógvita" = gull, 8: "broddfleti" = skjold, 9: "hjørleiks" = kamp, 10: "hlátra ham" = bryst. Dessutan er det fleire (nemlig 8 stykke) kenningar som er delvis metaforiske, og nokre (9 stykke) som ikkje er tilstrekkeleg bekrefta i forskinga. Dei skal ikkje reknast med her for å gjere utsegnene så sannsynlege som mogleg. Dei resterande 16 kenningane er metonymiske, synekdotiske eller både òg; metaforiske er dei ikkje.⁴⁹ Dette tyder at dikteren ikkje tek i bruk dei metaforiske kenningane særst ofte. Nesten halvparten (16 av 43) av dei tropiske kenningane fungerer utan (strengt tatt) metaforiske likningar. Berre ved ein fjerdedel av kenningane er det metaforen som er sentral. Men det er kanskje ikkje berre tala ein skal sjå på; verknad og forma kan vere like viktige.

Det har lite for seg å undersøkje kva ord som dei metaforiske kenningane omskriv, ettersom det er måten som ting vert sagde på som er viktigast og ikkje kva som vert sagt. Visseleg står dei fleste løysingsorda for ord som ofte brukast i kenningsamanheng (som sverd, gull, skjold...). Nesten alle løysingsorda vert uttrykte synekdotisk eller metonymisk ein anna stad i diktet. Viss dei metaforiske kenningane skal spele ei spesiell rolle i diktinga, så må det ha med grunnorda og bestemmingane å gjere. For å nærme seg dette, skal me no sjå meir på funksjonane kenningane kan ha. Dessutan kjem me til det viktigaste spørsmålet. Kan kenningane vere metaforar eller ikkje? Det som er relevant for det, er om kenningane er avhengige av

⁴⁸ Lunde 1984:217 ff. ser i "manna sjöt" (21 (20), 4) = 'mennesenes bosted' ein kenning for England. Denne kenningen hadde vore metonymisk fordi England har eigenskapen å vere ein bustad. Det er likevel ikkje tydeleg ut ifrå konteksten at det er snakk om England her.

⁴⁹ Dette sjølvsagt berre i metaforens trongaste forstand, som eg brukar han her. Elles er språk generelt alltid òg metaforisk. Når ein brukar ord for å referere til røyndomen, er språket altså mellomledet og dermed metafor.

plasseringa dei fekk av diktaren, og om det er mogleg å byte dei ut med løysingsordet viss ein vil få same meining.

Dei metaforiske kenningane

I den første metaforiske kenningen, "Viðris munstrandar mar" = 'Viðrirs Meer des Freudenstrandes = Meer von Óðinns Brust' = 'diktekunst' tek diktaren opp hav-motivet frå Egills reise og peiker på mytologiske hendingar. Dermed skaper han eit einskapleg bilete. Samstundes opnar dei mytologiske historiene om opphavet til Suttungs mjød fleire assosiasjonsnivå. Kenningens funksjon er altså både ornamental og demonstrativ. Det er openlyst at tydinga hadde vorte smalare viss ein hadde erstatta kenningen med løysingsordet "dikting". Om Óðinn hadde vore erstatta av ein anna gud, hadde det ikkje gjeve meining i det heile tatt. Det er derimot òg tydeleg at kenningen hadde overlevd utan konteksten. Derfor kan me ikkje seie at han er ein metafor. Den andre metaforiske kenningen, "hjalmrøðul" resp. "hjaldr-røðul" = 'Sonne des Helmes / Kampfes' = 'sverd resp. skjold', kan vere stiliserande for våpenet. Materialen vert forfina og samanlikna med sola som alltid har spela ei stor rolle for menneska. Men for innhaldet er det ingen nye aspekt, ingen peikepinn om diktarens meining, om framtida eller fortida eller liknande. Delar av tydinga hadde gått tapt om kenningen hadde vorte erstatta med løysingsordet. Då hadde mottakarane til dømes ikkje fått med seg tydinga sverd respektive skjold hadde i den tida. Men det er ingen binding til konteksten. Sverd vert ofte samanlikna med flammer i skaldediktinga, ikkje berre her. Ein kan skjøne kenningen utanom konteksten av strofa, ettersom det ikkje er fleire innhaldsaspekt. Det verkar derfor ikkje rimeleg å kalle kenningen for metafor. Den tredje metaforiske kenningen, "fetil-svell" = 'Eis des Schulterbandes' = 'sverd', er ein ornament, men ein kan òg tenkje på konnotasjonen med 'vinter – magre levekår – død'. Dette vert bekrefta av den vidaregåande tydinga av 'is' som 'størkna væske'. Ved døden av sverd⁵⁰ stopper blodet å renne. Me kan altså gå ut ifrå ein demonstrativ funksjon i tillegg til den ornamentale. Dessutan hadde tyding gått tapt om ein hadde erstatta kenningen med løysingsordet. Men kenningen er ikkje bunden til konteksten, han kunne skjønast i

⁵⁰ Eller sjølvsagt ved død generelt

ein anna samanheng òg. Her har me altså heller ingen metafor. Men så var det den fjerde metaforiske kenningen, "höfuðstafni" = 'Hauptessteven' = 'nebb'. Han stiliserer nebbet til fuglen, samanliknar nebbet med ein skipsdel som er mykje større. Kvifor ein lem til eit dyr som et døde krigarar vert forfina, er ikkje heilt eintydig. Kan hende er det så mange lik på slagmarka at ramnane ferdar som skip på det uendelege havet. Kan hende vil Egill berre ha med skips-/sjømotivet frå strofe 1, 5, 6, 12, 13, 15, 17, 18 og 19. For då vert diktet tettare og meir avrunda, kenningen er altså ornamental. Men som Nordland 1956:184 skriv: "Forutan alt av assosiasjonar om ,ein nebb', kan skalden nå også draga inn alle våre førestillingar om ,stammen'", er det ein demonstrativ funksjon òg. Dessutan hadde det vore vanskeleg å tyde kenningen utan konteksten ettersom han er så generell. Det kunne til dømes ha vore mule på ein hest eller snuten på ein hund som stikk ut av hovudet som ein stamn på eit skip. Her må det vere mogleg å kalle kenningen for metafor. For den femte metaforiske kenningen er det noko anna som gjeld. "Skers Haka skíðgarð" = 'Zaun des Baumes der Klippe Hakis' = 'skjolda / skjoldrekkje' omskriv igjen våpen. Det er tydeleg at nye assosiasjonar kjem i biletet. Berre det å nemne sjøkongen får fram bilete av kongens hoff. Diktet er plassert i eit adeleg miljø. Det er ikkje minst skrive for ein fyrste. Hans kongelege eigenskapar vert lagde vekt på i og med at andre kongar nemnast. Dessutan kombinerer diktaren "tre" og "hav", to eigentleg grunnleggjande ulike ting. Det er heilt klårt at lesaren må tenkje sjølv for å kombinere landet og vatnet og finne meininga. Sjømotivet vert òg teke opp att, så kenningen har ornamental og demonstrativ funksjon. Likevel er det mogleg å tyde kenningen utanfor konteksten, og derfor kan det ikkje vere ein metafor. Men det kan den sjette metaforiske kenningen. "Unda bý" = 'Wundenbiene' = 'pil' får fram eit bilete av ein angripande biesverm i hovudet av lesarane. Som broddane til biene flyg pilane på slagmarka og skal trengje dødeleg inn i krigaranes hud. Kenningen er altså òg demonstrativ, og bilete (og dermed ein del av tydinga) hadde forsvunne om ein hadde erstatta han med løysingsordet. Det hadde attpåtil vore vanskeleg å løyse kenningen eintydig utan konteksten. Til dømes kunne det ha vore eit svijern for å svi sår etter kampen, om konteksten ikkje hadde ymta om at kampen framleis er i gang. Derfor er kenningen òg ein kandidat til å verte kalla for metafor. Den neste metaforiske kenningen derimot, "bógvita" =

'Armfeuerzeichen' = 'gull', vekker assosiasjonar med smykke og eld / brann. Til tross for det er det den stiliserande funksjonen som er avgjerande. Dei nye tydingsfelta har ingen nye tilsetjingar for "handlinga"⁵¹ i diktet, og kenningen står eintydig utanfor konteksten. Sjølv om meining hadde gått tapt ved erstatning med løysingsordet, er dette ingen metafor. Og den åttande metaforiske kenningen, "broddfleti" = 'Waffenspitzen-Fläche' = 'skjold', verkar ikkje til å få fram nye tydingsfelt ein gong. Det at "flate" kan stå for "flat mark", har vel mest av alt ornamental funksjon. Kenningen fyller korkje kriterium å vere bunden til konteksten eller å miste relevant tyding ved erstatning av løysingsordet. Nokså annleis er det med den neste metaforiske kenningen, "hjørleiks" = 'Schwertspiel' = 'kamp'. Her kan ein sjå eit glimt av synsmåten til diktaren. Med omgrepet "leik" vil han anten uttrykkje ironi ("leiken" handlar om liv eller død, sjølv om denne lese måten verkar manipulert av moderne tankegangar) eller setje kampen i eit positivt lys. "Leik" er ei positiv handling som forårsakar glede. Funksjonen til kenningen er demonstrativ aspektformande. Sjølv utanom konteksten hadde det vore klårt kva diktaren siktar til, men han kan ikkje erstattast av løysingsordet fordi synspunktet til diktaren hadde gått tapt. Denne funksjonen verkar å vere funksjonen til den siste metaforiske kenningen òg: "hlátra ham" = 'Hülle des Gelächters' = 'bringe'. Som i den første kenningen synest bringa å vere setet for behagelege kjensler, sameint med glede og lått. Her kunne diktaren ha brukt angst, hat eller kva som helst anna menneskeleg kjensle. Sidan han brukte positive omgrep begge gangane, tek han stilling til det han har skrive. Derfor har kenningen ein demonstrativ funksjon og informasjon som ikkje kjem fram med omgrepet "bringe". Likevel er det fullt mogleg at ein kunne tyde kenningen utanfor diktet.

Generelt kjem det fram at dei metaforiske kenningane representerar alle tre funksjonane, altså ornament, stilisering og demonstrasjon. Talet på dei metaforiske kenningane er så lite at det ikkje lønner seg å telje kva funksjon som vert brukt mest. Men det kan vere interessant å sjå om dei ikkje-metaforiske kenningane òg kan ha alle tre funksjonar. Kenningen "baugseti" i 19 (18), 2 kan kjenneteiknast som ornament. Her er det ikkje først og fremst

⁵¹ Som kjent plar skaldedikta ikkje ha så mykje handling

informasjon som kenningen formidlar, men han omskriv ein lem poetisk. Det same gjeld for "hjaldrs tranar" i 11, 1. Det er klart frå før at strofa handlar om kamp. Traner er fuglar akkurat som dei nettopp nemnte ramnane. Her er det altså ingen nye tydingsfelt. Stilisering finn me i kenningar som den metonymiske "geirvangs" i 5, 3 eller "broddfleti" i 19 (18), 1 og alle kenningar som har samanlikningar med objekt som er mykje større enn løysingsorda. Den synekdokeiske kenningen "hein-søðull" i 8, 1 kan stå som døme for den demonstrative funksjonen. Her får ein assosiasjonar med "sal" og dermed "hest, ridedyr". Dessutan opnar det seg assosiasjonar med "bryne" og dermed "verkstad, laging av våpen". Likeins er det med den synekdokeiske "flagðs gota" i 10, 5. Motstandarane til æsene vert nemnde og dermed alle mytologiske kranglingar mellom gudane og jotnane / trolla. Me kjem altså fram til at dei metaforiske kenningane ikkje har funksjonar som dei andre kenningane ikkje kan ha. Og kva med dei andre "metaforkrava"? 8 av 10 metaforiske kenningar inneheld tyding som ikkje kjem fram viss ein bruker løysingsordet i staden. Men det er berre to kenningar som verkar uløyseleg knyta til konteksten. "Höfuðstafni" og "unda bý" er altså dei einaste kenningane som kan kallast for metaforar.

Konklusjon

Empirien (i det minste i dette diktet)⁵² har følgjeleg vist at det finst metaforiske kenningar som kan kallast for metaforar. Dei fyller krava for ein metafor. Men talet på dei er veldig lite. Derfor verkar det ikkje meiningsfullt å påstå at dei spiller ei viktig rolle. Hå på begge kenningane finn me ein demonstrativ funksjon. Sjølv sagt er dette berre byrjinga av ei gransking. Det vantar til dømes kvalifiserte avgjerd om kategorisering av fleire av kenningane som eg kalla for "uvisse". Dessutan bør ein undersøkje fleire dikt. Då kan det vere interessant å finne ut om det finst ein samanheng mellom "metaforkenningar" og den demonstrative funksjonen. I tillegg kan det vere av interesse å finne ut om dei ikkje-metaforiske kenningane har spesielle funksjonar

⁵² Og likeins i *Sonatorrek* frå same diktar og *Glymdrápa* frå Þórbjörn hornklofi, som eg framstiller i "Kenning und Metapher in der skaldischen Dichtung - Eine Suche nach metaphorischen Kenningar in drei Beispielgedichten: *Höfuðlausn*, *Glymdrápa* und *Sonatorrek*" (2008; ikkje offentleggjort). Òg dei følgjande resultata gjeld for alle tre dikt.

(i motsetning til dei metaforiske), og om kan hende andre dikt inneheld eit større tal "metaforkenningar". Kan hende det heng saman med diktarane og stilane deira òg.